

V úvodu objasňují autoři i cíle, které vydáním knihy sledovali: přispět k objasnění a popularizaci politicko-třídního zápasu v období národní a demokratické revoluce, který u nás před více než třiceti lety probíhal, zápasu, v němž revoluce v Československu nastupovala svoji vítěznou cestu.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, které podle časových a věcných kritérií sledují fáze vývoje revoluce u nás: protifašistická revoluce a krystalizace jejího programu, průběh Slovenského národního povstání, dobojování osvobozovacího zápasu a momenty přerůstání revoluce v socialistickou.

V úvodní části se práce zabývá situací v tzv. Protektorátu a připomíná některé odlišnosti od poměrů na Slovensku, kde v prvním období došlo k poměrně velké hospodářské prosperitě, celkovému zlepšení poměrů atd. Na druhou stranu nelze přehlédnout, že protifašistický odboj měl stejné kořeny v obou částech republiky: byl internacionálním aktem, součástí boje demokratických národů proti fašismu za jeho úplnou likvidaci. Správně je ovšem upozorněno na skutečnost, že národně osvobozovací boj má nutně i svůj třídní aspekt. Ten se v našich poměrech projevil v odlišnostech koncepce komunistického a buržoazního odboje doma i v zahraničí. Pro osvobozovací zápas mělo mimořádný význam napadení SSSR v roce 1941. Došlo k celkovému posílení našeho odboje i k sblížení obou jeho křídel na bázi spolupráce při porážce fašismu, ale ani tato skutečnost nijak nemohla setřít třídní antagonismus.

Zvláště příznivě pro rozvíjení revoluce se změny ve válečné situaci odrazily na Slovensku. V této souvislosti autoři podtrhují historické zásluhy V. ilegálního výboru KSS, který dokázal za relativně krátkou dobu připravit kádrově i organizačně politicky podmínky pro uskutečnění ozbrojeného povstání. Zvláště cenná je zde teoretická analýza uzlových momentů SNP, zejména subjektivního činitele v revoluci. Komunisté zde dokázali tvůrčím způsobem aplikovat Leninovu myšlenku o hegemonii dělnické třídy v buržoazně demokratické revoluci na poměry národně osvobozovacího boje u nás.

Třídní boj se prolínal všemi fázemi a rovinami odboje. Jsou připomenuta zejména moskevská jednání Beneše s komunisty v prosinci 1943, kdy Beneš setrval na nerealistické doktríně čechoslovakismu, která byla škodlivá i v tom, že jí zneužívali luďáci, kteří zdůrazňovali opětovné ohrožení národní samostatnosti Slováků.

Třídní rozpor demonstrují autoři i na celkovém přístupu obou křídel k smyslu národně osvobozovacího boje. Buržoazie od počátku neměla jed-

notnou koncepcí (na rozdíl od KSČ), v jejímž vytvoření jí bránila řada skutečností, jako ideová roztříštěnost, nesprávný odhad vývoje války, zejména úlohy SSSR při osvobození střední Evropy atd. Svě prozatímní státní zřízení buďovala tak, aby jej bylo možno po osvobození Československa západními státy uplatnit i doma a tím zajistit moc buržoazii. Autoři správně dovozují, že tím byla též ovlivněna obava před rozšířením partyzánského hnutí, které nutně vedlo k radikalizaci mas.

Vlastní moskevská jednání byla výsledkem řady komponentů, daných tím, že Beneš musel v roce 1943 revidovat svá stanoviska k osvobození republiky a přijmout jednání s komunisty, kteří již předložili ucelený program. Je zdůrazněno, že již v těchto jednáních, kde Beneš sice v mnoha případech formálně souhlasil s návrhy komunistů, ale ve skutečnosti taktizoval a vykládal věci způsobem pro sebe vhodným (např. otázky národních výborů, Národní fronty, armády), krystalizovaly prvky třídně politického střetu, který se plnou silou projevil po osvobození v letech 1945-1948.

V závěru této kapitoly citují autoři nejdříve myšlenku G. Husáka (Zápas o zajtrajšok, Bratislava 1948), o tom, že londýnská vláda se snažila nejdříve zcela ignorovat SNR a v průběhu osvobození Slovenska se chopit moci prostřednictvím vojenské diktatury, kterou zde hodlala zavést. V dalším vývoji se ukázalo, že Slovensko bude osvobozeno z východu, a proto se Beneš snažil zneužít dohody se Sovětským svazem z května 1944 a vytvořil úřad vládního delegáta, což bylo nejen v rozporu s duchem této dohody, ale i s reálnou situací na Slovensku (existence národních výborů a SNR). Stejný smysl sledovala i snaha po využití dr. Šrobára a čechoslovakistických důstojníků, akce při vytvoření tzv. Ústředního národního výboru atd.

Druhá kapitola je věnována Slovenskému národnímu povstání, které autoři označují za historický mezník, který bude ještě dlouho příznivě poznamenávat život, politické, ideové a etické postoje celých generací. Průběh a výsledky povstání jsou pak sledovány z několika rovin. Je připomenuto, že samotné SNP i jeho mocenské orgány, v nichž se uplatnila vedoucí úloha komunistické strany, významně upevnily pozice těch sil, které reprezentovaly koncepcie nového poválečného uspořádání republiky. Progresivní charakter SNP podtrhuje i jeho internacionální ráz, zejména vztah k SSSR.

Pro vývoj povstání měla značný význam činnost SNR, a to jak ve vlastní politické a normativní činnosti, tak i v boji o získání resp. udržení svého postavení proti snahám Beneše postavit se do čela povstání. V této souvislosti je podtržen význam KSS, která zajišťovala důsledně revoluční orientaci SNR, což se projevilo i v normotvorné činnosti, na jejíž analýze autoři prokazují revolučnost SNR.

Zvláštní pozornost věnuje práce otázce národních výborů. Již od počátku se pravice snažila vtisknout jim charakter orgánů buržoazní samosprávy, kdežto komunisté prosazovali koncepci národních výborů jako orgánů typu sovětů. Právě v této podobě pak sehrály důležitou úlohu v průběhu povstání.

V oblasti politické si autoři na prvním místě všímají úlohy KSS, jako předvoje třídy, vychovatelky a organizátorky (Lenin). Značný význam zde měl slučovací sjezd KSS a sociální demokracie, který zajistil na bázi marxismu-leninismu politicko-ideovou a organizační jednotu dělnické třídy. Jako její protivník se již v tomto období objevila demokratická strana, která se ovšem ještě neodvážila vyvolat otevřenou roztržku. Pokud jde o další prvky politického systému, jsou do popředí vyzdvihnuty závodní výbory, které zajišťovaly např. chod výroby, udržování pracovní morálky, ale též očistu závodů od fašistů. Jejich význam vyvstal zejména v souvislosti se sjednocením odborů na Slovensku. Díky působení levicových sil se odbory jednoznačně vyslovily pro rozchod s koncepcí odborů z předmnichovské republiky a pro další rozvoj revoluce.

V rovině bezprostředního vojenského střetu se projevil význam partyzánských oddílů, a to jak při obraně povstaleckého území, kde po jejich boku bojovala i armáda, tak především po vojenské porážce a odchodu do hor. Autoři zde podtrhují úlohu, kterou sehrály partyzánské oddíly, které přešly na Moravu.

V úvodu třetí části, která má název Vítězství revoluce jsou nejdříve rozebrány příznivé podmínky, které se v průběhu osvobození Slovenska Rudou armádou vytvořily: vývoj na Zakarpatské Ukrajině, silná pozice KSS, mimořádně vysoká aktivita pracujících atd. V souvislosti s tím je sledován vývoj jednotlivých složek institucionální a politické struktury na Slovensku, jako Národní fronty, ústředních orgánů moci, národních výborů atd.

Vývoj na Slovensku značně ovlivnila první pracovní konference KSS (28. 2.-1. 3. 1945), která jednak shrnula dosavadní zkušenosti, jednak vytýčila další úkoly, které před stranou stály, a to jak bezprostředně (pomoc při dokončení porážky okupantů), tak i v dalším období (pozemková reforma, retribuce atd.). Autoři poukazují na stanoviska, která konference zaujala při hodnocení národnostních a státoprávních poměrů, jež se později odrazily při koncipování Košického vládního programu. (Srovnej též M.Vartíková: Celoslovenská pracovná konferencia KSS v Košiciach ako prínos pri tvorbe programu prvej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, Historický časopis 2/75, dále V. Plevza: Historický význam Košického vládního programu, zvláštní číslo Nové mysli 1975.)

V logické návaznosti je analyzován Košický vládní program, zejména z hlediska slovenské otázky, program, který práce označuje za východisko rozvíjení národní a demokratické revoluce. Zde jsou připomenuta i slova Kl. Gottwalda na konferenci funkcionářů strany 8.4.1945 ke způsobu realizace tohoto programu "je třeba důsledně uskutečnit demokratickou, národní revoluci, která nyní probíhá, a to až do konce, tak, abychom si v dalším mohli otevřít cestu k novým cílům, a to podle možností v široké Národní frontě a v čele národa."

Na osvobozeném území došlo k důležitým třídně politickým střetům, z nichž autoři staví do popředí: likvidaci snah vládního delegáta o získání moci, zajištění pozic revolučních národních výborů ve střetu s tzv. občanským blokem (nařízení SNR 26/45) atd. Je podtržen význam Národní fronty, která je sledována z hlediska geneze její koncepce a poukázáno na to, že se stala základnou sjednocení demokratických sil a izolace pravice.

Závěrečné části rozebírají vyvrcholení odboje v českých zemích. Stručně jsou určeny základní odlišnosti od situace na Slovensku a připomenuta činnost partyzánských oddílů, zejména do konce roku 1944. I zde sehrály důležitou úlohu národní výbory, které svoji činnost vyvíjely především na základě iniciativy KSČ. Jejich činnost je přiblížena na některých dokumentech, které doprovázely vznik a činnost těchto orgánů až do květnového povstání, jímž je práce uzavřena. Zvláštní pozornost je věnována pražskému povstání, které bylo vyvrcholením revoluční aktivity, antifašistického a národně osvobozovacího boje v dosud okupovaných částech země.

Celá práce vykazuje vysokou úroveň především z hlediska ideového a teoretického. V této souvislosti je třeba připomenout, že je to i praktický důkaz užitečnosti spolupráce pracovníků dvou, v daném případě si blízkých odvětví, tj. právní teorie a historie. Autoři zaujímají zásadní třídní stanoviska k řešení nejdůležitějších otázek krystalizace revoluce u nás a pomáhají tak čtenáři správně se orientovat ve faktografickém a dokumentárním materiálu. Kladně je též třeba hodnotit skutečnost, že přes vysokou úroveň je práce psána čtivým způsobem, který jí činí bez nároku na přesnost, logičnost atd. přístupnou poměrně velmi širokému okruhu čtenářů.

Pavel Mates